

УДК 811.14'02'1

“ЛЮДИНА” В СИСТЕМІ ПЛАТОНІВСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Мар'яна Шан

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, Львів, 79000, Україна
maryana.shan@gmail.com

Досліджено мовно-семантичні особливості опису людини в трактаті Платона “Держава”. Виявлено та описано лінгвістичні маркери, що переважають в універсальному, соціальному та індивідуальному шарі концепту. Проаналізовано корелятивні пари лінгвістичної репрезентації концепту та їхні домінуючі лексеми.

Ключові слова: концепт, людина, Платон, людина-життя, людина-держава, людина-індивід.

Мислення людини “утілюється” через вербальне вираження, а саме – за допомогою ментально-когнітивних структур – концептів. Знання про концепти організуються через когнітивні моделі (фрейми, сценарії, схеми, метафоричні та метонімічні моделі тощо). На думку Веслава Ющак, “до того, як стати засобом порозуміння, мова служить для молитви, вихвалювання того, що святе, вираження почуттів подиву та захоплення”, тобто відбувається процес “утілення через мову” [11, с. 154].

Найважливіші когнітивні етапи та компоненти людської життєдіяльності (життя, тілобудова, суспільна активність та державний статус, моральні цінності, важливість справедливості та вплив виховання на формування людської особистості) взято за основу аналізу концепту “людина” та розглядаються як субконцепти цього загально-го концепту.

Дослідження антропологічних цінностей є актуальним у сучасній лінгвістиці, оскільки характеризується різноплановим аспектом реалізації, виражаючи індивідуальні та колективні характеристики. Це дослідження зумовлене необхідністю репрезентації образу людини в контексті давньогрецької літератури, а також недостатнім рівнем вивчення семантики лексичних одиниць та лінгвостилістичного втілення поняття “людина” в філософському дискурсі Платона. Антропологічні напрацювання в лінгвістичному аспекті представлені роботами Арутюнної Н. Д. [1], Голубовської І. О. [2], Кубрякової О. С. [3], Приходька А. М. [6], Степанова Ю. С. [7] та інших дослідників.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні концепту “Людина” у трактаті “Держава” Платона.

Концепт “Людина” має складну структуру, охоплюючи понятійний, образний та ціннісно-оцінковий компоненти, кожен з яких характеризується різним ступенем актуальності для концептоносіїв [7, с. 47]. Когнітивні параметри концепту (понятійно-складова сторона,

образно-асоціативні характеристики, аксіологічний статус), що експлікуються в метафоричних моделях, представлені такими релятивними парами:

- людина – життя;
- людина – держава;
- людина – індивід.

Релятивна пара “людина – життя” творить універсальну концептуалізацію досліджуваного поняття та основної ідеї філософського трактату “Держава” Платона. Семантично вербалізований концепт $\acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\varsigma$ реалізовано за допомогою ядерної семи “життя”, що презентується лексемами $\acute{\alpha}\iota\omega\acute{\nu}$, $\eta\ \zeta\omega\eta$, $\acute{\alpha}\beta\iota\omicron\varsigma$, особистісних сем “тіло” та “душа”, відповідно представлені лексемами $\tau\acute{o}\ \sigma\acute{\omega}\mu\alpha$ та $\eta\ \psi\upsilon\chi\eta$, а також семи “взірець” (лексема $\acute{\alpha}\tau\upsilon\pi\omicron\varsigma$) та семи “моральна чистота / благородність” (лексема $\kappa\alpha\lambda\omicron\kappa\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\iota}\alpha$).

Когнітивний прототип людини реалізується за допомогою ядерної семи “життя”, представлені у грецькій мові лексемами:

- $\acute{\alpha}\iota\omega\acute{\nu}$ – життя як тривалість, цілий окреслений час життя,
- $\eta\ \zeta\omega\eta$ – натуральний процес життя,
- $\acute{\alpha}\beta\iota\omicron\varsigma$ – індивідуальне життя, символ вираження повноти духовної постави – $\tau\acute{o}\ \eta\theta\omicron\varsigma$ [9].

Лексема $\acute{\alpha}\iota\omega\acute{\nu}$ виконує функцію виразника темпоральності, виступаючи “референтом поняття вічність” [5]. Для Платона особливо важливим є індивід та його стиль життя. Останнє поняття вербалізується за допомогою лексеми $\acute{\alpha}\beta\iota\omicron\varsigma$: $\acute{\omicron}\tau\epsilon\ \delta\eta\ \omicron\upsilon\acute{\nu}$, $\epsilon\acute{\iota}\pi\omicron\nu$, $\acute{\alpha}\mu\phi\iota\sigma\beta\eta\tau\omicron\upsilon\nu\tau\alpha\ \acute{\epsilon}\kappa\acute{\alpha}\sigma\tau\omicron\upsilon\ \tau\omicron\upsilon\ \epsilon\acute{\iota}\delta\omicron\upsilon\varsigma\ \acute{\alpha}\acute{\iota}\ \eta\delta\omicron\nu\acute{\alpha}\iota\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\varsigma\ \acute{\omicron}\ \beta\iota\omicron\varsigma$, $\mu\eta\ \acute{\omicron}\tau\iota\ \pi\rho\acute{\omicron}\varsigma\ \tau\acute{o}\ \kappa\acute{\alpha}\lambda\lambda\iota\omicron\nu\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\acute{\iota}\sigma\chi\iota\omicron\nu\ \zeta\eta\nu\ \mu\eta\delta\acute{\epsilon}\ \tau\acute{o}\ \chi\epsilon\acute{\iota}\rho\omicron\nu\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\mu\epsilon\iota\nu\omicron\nu$... [10, 582a] – *Тож коли суперечать одне одному не тільки задоволення людей цих типів, а й самі способи життя кожної такої людини – не з огляду на те, чиє існування краще, а чиє – гірше*... [4, 582a]. В описі концепту “Людина” (з урахуванням семи “життя”) присутні антитези, виражені антонімічними парами: $\kappa\alpha\lambda\acute{\omicron}\varsigma$ – $\acute{\alpha}\acute{\iota}\sigma\chi\omicron\varsigma$, $\acute{\alpha}\mu\epsilon\acute{\iota}\nu\omicron\nu$ ($\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\omicron}\varsigma$) – $\chi\epsilon\acute{\iota}\rho\omicron\nu$ ($\kappa\alpha\kappa\acute{\omicron}\varsigma$). Лексема $\eta\ \zeta\omega\eta$ та похідне $\zeta\acute{\omega}/\zeta\acute{\alpha}\omega$, які Платон використовує для окреслення поняття “існувати”, у трактаті зафіксовані у складі фразеологічного звороту: $\tau\omicron\upsilon\ \beta\iota\omicron\upsilon\ \delta\iota\alpha\pi\omicron\rho\epsilon\upsilon\epsilon\sigma\theta\alpha\iota\ \zeta\omega\eta\nu$ – проходити свій життєвий шлях. На думку В. Йегера, найкращим життям у Платона вважається стиль життя найдостойнішої людини та громадянина: “Ціллю будь-якого виховання та ідеалом людської особистості є стиль життя філософа” [8, с. 939].

Корелятивна пара “людина – життя” безпосередньо переплітається з іншою корелятивною парою “людина – індивід”, оскільки в художній експлікації Платона сфери концепту “Людина” ототожнюються з двома вимірами – тілесністю та духовністю, людиною зовнішньою та внутрішньою, що вербально представлені особистісними лексемами $\tau\acute{o}\ \sigma\acute{\omega}\mu\alpha$ та $\eta\ \psi\upsilon\chi\eta$. Лексема $\tau\acute{o}\ \sigma\acute{\omega}\mu\alpha$ “впливається” автором у гармонійний зв’язок з духовністю: $\omicron\upsilon\kappa\omicron\upsilon\nu\ \epsilon\acute{\iota}\ \tau\eta\nu\ \delta\acute{\iota}\alpha\nu\omicron\iota\alpha\nu\ \acute{\iota}\kappa\alpha\nu\acute{\omega}\varsigma\ \theta\epsilon\rho\alpha\pi\epsilon\upsilon\sigma\alpha\nu\tau\epsilon\varsigma\ \pi\alpha\rho\alpha\delta\omicron\iota\mu\epsilon\nu\ \acute{\alpha}\upsilon\tau\eta\ \tau\acute{\alpha}\ \pi\epsilon\rho\acute{\iota}\ \tau\acute{o}\ \sigma\acute{\omega}\mu\alpha\ \acute{\alpha}\kappa\rho\iota\beta\omicron\lambda\omicron\gamma\epsilon\acute{\iota}\sigma\theta\alpha\iota$, $\eta\ \mu\epsilon\acute{\iota}\varsigma\ \delta\acute{\epsilon}\ \acute{\omicron}\sigma\omicron\nu\ \tau\omicron\upsilon\varsigma\ \acute{\upsilon}\phi\eta\gamma\eta\sigma\acute{\alpha}\mu\epsilon\theta\alpha$, $\acute{\iota}\nu\alpha\ \mu\eta\ \mu\alpha\kappa\rho\omicron\lambda\omicron\gamma\acute{\omega}\mu\epsilon\nu$, $\acute{\omicron}\rho\theta\acute{\omega}\varsigma\ \acute{\alpha}\nu\ \pi\omicron\iota\omicron\iota\mu\epsilon\nu$; [10, 403 e] – *Виходить, якщо ми, досить уважно розглянувши духовність наших охоронців, доручимо їм дбайливу турботу про тіло, а самі, щоб уникнути багатослів’я, наведемо лиш кілька прикладів, то чи правильно ми поведемося? Уважне вивчення духовності іншої особи передбачає довіру їй найціннішого – турботи про тіло ($\tau\acute{o}\ \sigma\acute{\omega}\mu\alpha\ \pi\alpha\rho\alpha\delta\acute{\iota}\delta\omega\mu\iota$), причому Платон ототожнює вищезгаданий вираз зі зворотом $\acute{\alpha}\beta\iota\omicron\varsigma\ \pi\alpha\rho\alpha\delta\acute{\iota}\delta\omega\mu\iota$:*

$\pi\rho\acute{\omicron}\varsigma\ \tau\acute{o}\ \pi\acute{\upsilon}\rho$, $\mu\epsilon\tau\rho\acute{\iota}\omega\varsigma\ \acute{\upsilon}\pi\omicron\pi\acute{\iota}\nu\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma$: $\kappa\alpha\acute{\iota}\ \omicron\upsilon\tau\omega\ \delta\acute{\iota}\alpha\gamma\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma\ \tau\omicron\nu\ \beta\iota\omicron\nu\ \acute{\epsilon}\nu\ \epsilon\iota\rho\eta\nu\eta\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}\ \upsilon\gamma\epsilon\acute{\iota}\alpha\varsigma$, $\acute{\omega}\varsigma\ \epsilon\acute{\iota}\kappa\acute{\omicron}\varsigma$, $\gamma\eta\rho\alpha\acute{\iota}\omicron\iota\ \tau\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\tau\acute{\omega}\nu\tau\epsilon\varsigma\ \acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\nu\ \tau\omicron\iota\omicron\upsilon\tau\omicron\nu\ \beta\iota\omicron\nu\ \tau\omicron\acute{\iota}\varsigma$

ἐκγόνους παραδώσουσιν [10, 372d] – *Так у мирі й при здоров'ї вони проживуть життя аж до глибокої старості і, передавши нащадкам такий самий спосіб життя, відійдуть.*

Парадигма трьох лінгвістичних маркерів βιωτός – ή φύσις – ζῶ з доміантною семою τὸ σῶμα вказує на інтерпретаційне поле, згідно з яким природа і тіло протиставляються душі як фізичні субстанції, попри те, що тіло та душа людини позиціонується як єдність, нерозривність начал: ...εἰ τοῦ μὲν σώματος τῆς φύσεως διαφθειρομένης δοκεῖ οὐ βιωτὸν εἶναι..., τῆς δὲ αὐτοῦ τούτου ᾧ ζῶμεν φύσεως ταραττομένης καὶ διαφθειρομένης βιωτὸν ἄρα ἔσται... [10, 445b] – *Коли природа тіла у когось пошкоджена, то такий людині, мабуть, не варто жити... бо що ж то за життя буде в неї, коли природа того, завдяки чому ми живемо (тіло), буде розладнана й зіпсована?*

Зовнішній вимір концепту “людина” репрезентує лексема ὁ τύπος (“форма”, “взірець”, “тип”, “архетип”, “модель”) [9]. Твердження В. Йегера про те, що “витиснутий у молодому віці на душі людини відбиток залишається в ній назавжди”, дає підстави стверджувати про використання лексеми ὁ τύπος з метою акцентування доміантної функції виховання. Синонімом лексеми ὁ τύπος виступає іменник τὸ παράδειγμα: Προελώμεθα δὴ τι παράδειγμα ἐκατέρων αἱ εἰσιν, ἵνα τύπῳ λάβωμεν αὐτάς; [10, 559a] – *Чи не взяти б нам собі якісь приклади як одних, так і інших пожадань, якими вони є, щоб мати їх за взірець?* Полісемантичність лексеми ὁ τύπος дозволяє Платонові вживати її у таких контекстах:

1. Людина ідеальна, взірець: Καὶ μάλα, ἔφη, οἷόν γε ἀνάγκη

τὸν τύπον εἶναι τοῦ τοιοῦτου ῥήτορος [10, 396e] – *Ні, звичайно, – одказав він, саме такою і повинна бути людина, яка веде оповідь подібним чином.* Платон вживає цю лексему разом із вказівкою на необхідність відповідати стандартowi – лексемою ἡ ἀνάγκη: οἷόν γε ἀνάγκη τὸν τύπον [10, 396e].

2. Характеристика (переважно лексема ὁ τύπος вжита у множині): Ὁρθῶς, ἔφη· ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο, οἱ τύποι περὶ θεολογίας τίνες ἂν εἴεν; [10, 379a] – *Але ось які основні риси мають бути у вченні про богів?*

3. Принцип καλοκάγαθία: Οὐκοῦν, ἦν δ' ἐγώ, ὅτου ἂν συμπίπτῃ ἔν τε τῇ ψυχῇ καλὰ ἦθη ἐνόντα καὶ ἐν τῷ εἶδει ὁμολογοῦντα ἐκείνοις καὶ συμφωνοῦντα, τοῦ αὐτοῦ μετέχοντα τύπου, τοῦτ' ἂν εἴη κάλλιστον θέαμα τῷ δυναμένῳ θεᾶσθαι; [10, 402d] – *Виходить, сказав я, – у тому випадку, коли чудові моральні якості, які криються в душі тієї чи іншої людини узгоджуватимуться з її зовнішнім виглядом і будуть з ним у повній гармонії, оскільки їх об'єднує приналежність до одного певного типу, це було б найкращим видовищем для кожного, хто вміє бачити.* За допомогою структурної моделі узуальної семи καλοκάγαθία виділяємо такі лінгвістичні маркери: ἡ ψυχῇ, συμφωνέω, τὰ καλὰ, τὸ κάλλιστον θέαμα, μετέχω τοῦ αὐτοῦ τύπου. Доміантне використання субстантивованих прикметників та прикметників загальнооцінкового значення (підкреслено позитивна оцінка) свідчить про перевагу ціннісно-оцінкового компоненту в структурі концепту “Людина”.

Цілісність тілесного та духовного представлено як комплекс суперлативних ознак людини: Δεῖ μὲν δὴ καὶ ταύτη ἀκριβῶς τρέφεσθαι ἐκ παίδων διὰ βίου... ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐ φαίνεται, ὃ ἂν χρηστὸν ἦ σῶμα, τοῦτο τῇ αὐτοῦ ἀρετῇ ψυχὴν ἀγαθὴν ποιεῖν, ἀλλὰ τοῦναντίον ψυχῇ ἀγαθῇ τῇ αὐτῆς ἀρετῇ σῶμα παρέχειν ὡς οἷόν τε βέλτιστον [10, 402d] – *І в цьому треба старанно виховувати з дитячих років і впродовж усього життя. Бо я не вважаю, що коли з тілом у людини все добре, воно своїми добрими якостями викликає добрий душевний стан, завдяки власній доброчесності доводить тіло до найвищої досконалості.* Філософ супроводжує лексему τὸ σῶμα епітетом χρηστός, натомість ἡ ψυχῇ –

ἀγαθός, водночас акцентуючи на тому, що двосторонній вплив на них має ἡ ἀρετή. Обидва лінгвістичні репрезентанти концепту “Людина” включають в себе ознаки, сформовані під впливом процесу виховання, зокрема це спостерігається через використання звороту ἀκριβῶς τρέφω. Виховний процес за Платоном має творити тяглість впродовж усього людського життя: Δεῖ μὲν δὴ καὶ ταύτη ἀκριβῶς τρέφεσθαι ἐκ παίδων διὰ βίου [10, 402d] – *І в цьому треба старанно виховувати з дитячих років і впродовж усього життя.*

Окрім лексем τό σῶμα та ἡ ψυχὴ, до складу семантичних пар “людина-життя” та “людина-індивід”, входить компонентна репрезентація фізіологічних аспектів: ἄλλ’ ἡλιοειδέστατόν (τό ὄμμα) γε οἶμαι τῶν περὶ τὰς αἰσθήσεις ὀργάνων [10, 508b] – *Але з усіх наших органів відчуття цей (зір), гадаю, найбільш подібний до сонця.* Автор використовує Genetivus partitivus для стилістичного виділення когнітивно-рецептивних функцій зору, а за допомогою епітега ἡλιοειδέστατόν (умовно “око духа”) вказує на близькість фізичного поняття «око» з духом:

καὶ τῶ ὄντι ἐν βορβόρῳ βαρβαρικῶ τιμὴ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα κατορρωγμένον ἢ ῥέμα ἔλκει καὶ ἀνάγει ἄνω, συνερίθους καὶ συμπεριγαγωίςχρωμένῃ αἰς διήλθομεν τέχνας [10, 533d] – *...вивільняє, наче з якогось варварського болота погляд нашої душі, що глибоко зарився туди, і підносить його догори, використовуючи при цьому допомогу тих мистецтв, які ми вже розібрали.*

Позиціонування лексеми ὁ τύπος на одному рівні з законодавчими приписами передбачає накладання такого типу мислення на поведінку людини, який в семантичній реалізації презентується як “відбиток” – репрезентант закону: Παντάπασιν, ἔφη, ἔγωγε τοὺς τύπους τούτους συγχωρῶ, καὶ ὡς νόμοις ἂν χρώμην [10, 383c] – *Я повністю поділяю усі твої приписи в цьому і хотів би керуватися ними як законами.* Мовний маркер ἐνσημήνασθαι зі значенням “прищепити (щось)” вказує на виховну функцію застосування лексеми: Οὐκοῦν οἶσθ’ ὅτι ἀρχὴ παντὸς ἔργου μέγιστον, ἄλλως τε δὴ καὶ νέω καὶ ἀπαλῶ ὄψουσιν; μάλιστα γὰρ δὴ τότε πλάττεται, καὶ ἐνδύεται τύπος ὃν ἂν τις βούληται ἐνσημήνασθαι ἐκάστῳ [10, 377b] – *Хіба ти не знаєш, що початок у будь-якій справі найважливіший, особливо коли це стосується чогось молодого й ніжного? Саме тоді найчастіше виникають і вкорінюються ті риси, які хто-небудь захоче там прищепити.* Платон закладає суспільну основу – виховання, оскільки саме його філософ вважає початковим етапом найважливішого (ἀρχὴ παντὸς ἔργου μέγιστον), на це вказує використання звороту πλάττεται καὶ ἐνδύεται τύπος – *виникають і вкорінюються ті риси*, в якому лексема ὁ τύπος набуває значення “риса”, “ознака”.

Нероздільність внутрішнього та зовнішнього начала людини, (окрім ядерної семи ὁ ἀνθρώπος), вербалізується за допомогою лексем τό ἔλυτρον (біологічне поняття зі значенням “тіло”, “оболонка душі” або “панцир душі”), ἡ εἰκών (“схожість”, “образ”, “віддзеркалення”), τό ζῶον (“жива істота”, “тварина”, “образ”). Частини людської душі презентують у Платона три різні стилі життя: це ставлення алегорично зображується за допомогою постатей багатоголової потвори, лева та людини – μίαν μὲν ιδέαυ θηρίου ποικίλου καὶ πολυκεφάλου, ... μίαν δὴ τοίνυν ἄλλην ιδέαυ λέοντος, μίαν δὲ ἀνθρώπου [10, 588c-d]. Авторська алегорія за допомогою градаційного порівняння у спрощеному варіанті пояснює відмінність цих начал: спостерігається перехід від аніمالістичних спрямувань до вищих категорій розуміння людської істоти.

Лексема ἡ εἰκών вжита для акцентування на цілісності людини, в якій немає жодних протиріч: περίπρασον δὴ αὐτοῖς ἔξωθεν ἐνὸς εἰκόνα, τὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε τῶ μὴ δυναμένῳ τὰ ἐντὸς ὄραν, ἀλλὰ τὸ ἔξω μόνον ἔλυτρον ὄρωντι, ἐν ζῶον φαίνεσθαι,

ἄνθρωπον [10, 588e] – *А тепер надай їм, ніби накинь на них, єдиний образ, вигляду людини, так, щоб для того, хто не може зазирнути всередину, а бачить лише зовнішню оболонку, це все видавалося одною живою істотою, тобто людиною.*

Лексема τὸ ζῶον зустрічається також у відомому алегоричному зображенні печери: Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τεῖχιον φέροντας ἀνθρώπους σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τεῖχιου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα... [10, 515a] – *Тоді уяви собі, що вздовж цього муру люди носять всілякі витвори, тримаючи їх так, щоб вони були видні зверху огорожі: тут і статуї, і всілякі зображення інших живих істот, виконані з каменю і дерева.*

Образ правдивої людини або “людини в людині” (ὄθεν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐντὸς ἀνθρώπος) презентується через розумну частину душі: οὐκοῦν αὖ ὁ τὰ δίκαια λέγων λυσιτελεῖν φαίη ἂν δεῖν ταῦτα πράττειν καὶ ταῦτα λέγειν, ὄθεν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐντὸς ἀνθρώπος ἔσται ἐγκρατέστατος, καὶ τοῦ πολυκεφάλου θρέμματος ἐπιμελήσεται ὥσπερ γεωργός, τὰ μὲν ἡμέρα τρέφων καὶ τιθασεύων, τὰ δὲ ἄγρια ἀποκαλύων φύεσθαι, σύμμαχον ποιησάμενος τὴν τοῦ λέοντος φύσιν, καὶ κοινὴ πάντων κηδόμενος, φίλα ποιησάμενος ἀλλήλοις τε καὶ αὐτῷ, οὕτω θρέψει; [10, 589b] – *Виходить знову ж той, хто погоджується з корисністю справедливості, стверджує, що слід поводитись і говорити так, щоб та людина, яка є всередині створеної нашою уявою людини, якнайбільше набралась сил і, немов селянин, взялася за догляд за багатоголовим страховищем, плакаючи та облагороджуючи в ньому голови свійські і перешикоджаючи розвитку диких, і щоб при цьому вона взяла собі у спілники лева і разом з ним дбала про всі ті частини, змушуючи їх бути дружніми між собою та з нею самою, – ось у який спосіб вона б їх виховувала.* Платон вкотре наголошує на важливості плакання природних рис та вихованню найкращого в собі. Згідно дефініції таких поглядів дотримується кожен прихильник справедливості (ὁ μὲν τὰ δίκαια ἐγκωμιάζων): κομιδῆ γὰρ αὖ λέγει ταῦτα ὁ τὸ δίκαιον ἐπαινῶν [10, 589β] – *Саме так і говорить людина, яка вихваляє справедливість.*

У свою чергу релятивна пара “людина-індивід” гармонійно вплетена автором трактату в канву наступної метафоричної моделі “людина-держава”, адже філософ пропонує органічну концепцію держави, яка одночасно презентує “збільшений відбиток” людської душі та її внутрішньої структури [8, с. 769]. Принцип руху цілої держави відбувається завдяки душі людини – відповідно до цього переконання філософ “тавтологічно” апелює до того, що в людині є “людським”. Особливістю експлікації державних процесів та душевних метаморфоз у трактаті “Держава” є їхня репрезентація крізь призму мовних засобів, що термінологічно належать до медичної сфери, найчастіше компаративний аналіз цих сфер проявляється саме в патологічних процесах [8, с. 821]. Приклад здоров’я як нормального стану (ἢ ἀρετή) фізичної будови людини уможливує Платонові трактування факту моральної природи, яким є справедливість, як правдивої природи душі і як її нормального стану: οὐκοῦν καὶ τὸ μὲν δίκαια πράττειν δικαιοσύνην ἐμποιεῖ, τὸ δ’ ἄδिका ἀδικίαν; [10, 444d] – *Виходить, і справедливе діяння прищеплює справедливість, а несправедливе – несправедливість?* У цьому аспекті τὸ ἄδिका πράττειν καὶ τὸ ἀδικεῖν позиціонується філософом як ідентичне поняття з лексемою ἢ νόσος, у той час як τὸ δίκαια ποιεῖν – це символ ἢ δικαιοσύνη та ἢ υἰεία, що водночас реалізується як здоров’я та добробут: τὰ μὲν που υἰείαν ἀ υἰείαν ἐμποιεῖ, τὰ δὲ νοσώδη νόσον [10, 444c] – *Здорове начало прищеплює здоров’я, а хворобливе – хворобу.*

Отже, Платонівська держава базується на міцній фізіологічній основі та моральному підґрунті, усе протилежне є відхиленням від норми (ή ἀρετή): ή πολιτεία – це сукупність ή δικαιοσύνη та ή υγεία.

За допомогою метафоричної вербалізації отожднюється механізм держави та принцип функціонування людського організму, причому для обох важливим є принцип ή κοινωνία, який об’єднує та найкраще організовує. Лексичний зворот πᾶσα ή κοινωνία ή κατὰ τὸ σῶμα πρὸς τὴν ψυχὴν τεταμένη демонструє співвідношення цілого та одиничного в межах людини (людського організму) та державної структури: καὶ ἥτις δὴ ἐγγύτατα ἐνὸς ἀνθρώπου ἔχει; οἷον ὅταν πού ἡμῶν δάκτυλός του πληγῆ, πᾶσα ή κοινωνία ή κατὰ τὸ σῶμα πρὸς τὴν ψυχὴν τεταμένη εἰς μίαν σύνταξιν τὴν τοῦ ἀρχοντος ἐν αὐτῇ ἦσθετό τε καὶ πᾶσα ἅμα συνήληθσεν μέρους πονήσαντος ὅλη, καὶ οὕτω δὴ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὸν δάκτυλον ἀλγεί: καὶ περὶ ἄλλου ὅτουοῦν τῶν τοῦ ἀνθρώπου ὁ αὐτὸς λόγος, περὶ τε λύπης πονοῦντος μέρους καὶ περὶ ἡδονῆς ῥαϊζοντος; [10, 462c-d] – *Також і та, яка дуже подібна до самої людини; коли хто-небудь із нас поранить собі палець, то вся тілесна цілість, до якої належить і душа, і з якою вона творить один уклад, повністю відчуває це, і вся разом із тим пальцем страждає, вся, хоч палець – то тільки її частина...*

Алегоричні стани, що відображають наповнення в фізичному сенсі – стан ситості та заспокоєння, а в духовному сенсі – пізнання і навчання, аналогічні до поширеного погляду в медицині, згідно з яким кожна приємність і неприємність пов’язуються з наповненням і спустошенням (голод і спрага – свого роду тілесна пустка, а незнання і глупота – порожнеча душі): οὐχὶ πείνα καὶ δίψα καὶ τὰ τοιαῦτα κενώσεις τινές εἰσιν τῆς περὶ τὸ σῶμα ἕξεως;... ἀγνοία δὲ καὶ ἀφροσύνη ἄρ’ οὐ κενότης ἐστὶ γῆς περὶ ψυχὴν αὐ ἕξεως; [10, 585b] – *Хіба голод, спрага і тому подібне не є станом відчуття якоїсь порожнечі в тілі?.. а незнання й нерозуміння – хіба це не та сама порожнеча у стані душі?*

Внутрішня єдність держави, як переконаний Платон, повинна триматися на вихованні традиції: πρὸς τοῦτο ἓνα πρὸς ἐν ἕκαστον ἔργον δεῖ κομίζεῖν, ὅπως ἂν ἐν τὸ αὐτοῦ ἐπιτηδεύων ἕκαστος μὴ πολλοὶ ἀλλ’ εἷς γίγνηται, καὶ οὕτω δὴ σύμπασα ή πόλις μία φύηται ἀλλὰ μὴ πολλαί [10, 423d] – *...займаючись лише тією справою, яка йому (громадянину) підходить, кожний ставав би для себе єдністю, а не безліччю, і так само ціла держава стане єдиною, а не множинною.*

Автор наголошує на особливому зв’язку емоційної солідарності, відчуттів спільноти та порозуміння, що гарантує стабільність держави: ἔχομεν οὖν τι μείζον κακὸν πόλει ἢ ἐκεῖνο ὃ ἂν αὐτὴν διασπᾶ καὶ ποιῆ πολλὰς ἀντὶ μιᾶς; ἢ μείζον ἀγαθὸν τοῦ ὃ ἂν συνδῆ τε καὶ ποιῆ μίαν; [10, 462b] – *Чи можемо ми уявити собі якесь ище більше зло для держави, ніж те, що її роздрібнює і сприяє розпаду на багато частин? І чи може бути більше добро, ніж те, яке державу зв’язує і зміцнює її єдність?* Лексично центральною ідеєю виступає поняття ή κοινωνία (“співвідношення”, “співучасть”, “зв’язок”): οὐκοῦν ή μὲν ἡδονῆς τε καὶ λύπης κοινωνία συνδεδεῖ [10, 462b] – *А єднає спільність радості й смутку.* Натомість лексема ή ιδίωσις (“індивідуальні ознаки”, “особливості”) презентується з пейоративним забарвленням, оскільки: ή δέ γε τῶν τοιοῦτων ιδίωσις διαλύει, ὅταν οἱ μὲν περιαλγείς, οἱ δὲ περιχαρεῖς γίγνωνται ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς παθήμασι τῆς πόλεως τε καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει; [10, 462b-c] – *А відособленість у почуттях розкладає державу, коли одні невимовно страждають, а інші радіють із того становища, в якому перебувають держава та її населення. Хіба це не є виявом роздвоєності її громадян?*

Засади ή πολιτεία (“царський устрій”, “форма правління”) та ή παιδεία (“виховання”, “навчання”) є визначальними для держави. Дослідники вважають, що саме цим питанням

приділена найбільша увага у трактаті давньогрецького філософа. Ціла державна структура опирається на відповідне виховання, а навіть ідентична з ним [10, 423d-425c]: κινδυνεύει γοῦν, ἣν δ' ἐγώ, ὦ Ἀδείμαντε, ἐκ τῆς παιδείας ὅποι ἄν τις ὀρμήσῃ, τοιαῦτα καὶ τὰ ἐπόμενα εἶναι. ἢ οὐκ ἀεὶ τὸ ὅμοιον ὄν ὅμοιον παρακαλεῖ; [10, 425c] – *Принаймні, Адіманте, якого напрямку набрало виховання людини, такими, напевно, будуть для неї і наслідки. Хіба подібне не породжує завше подібне?*

Для Платона важливим є зміст виховання та його засоби, які прирівнюються до пізнання найвищої норми. У цьому відношенні проявляється античний постулат ἡ κάλοκἀγαθία (“моральна чистота”, “безкорислива чесність”, “порядність”, “благородство”), тобто гармонійний симбіоз зовнішньої форми – тіла та внутрішнього наповнення – душі, краса духовна та тілесна, що плекається відповідними засобами (“виховання для тіла – це гімнастика, а для душі – музика” [10, 377a]).

Абсолютом гуманістичної думки постає сократівська віра у “природу” людського прагнення до добра – для Платона підстава для генеральної перебудови понять про світ і життя, а завдання держави згідно з філософією Платона полягає у καταχρηῆται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως [10, 519e]: καὶ τελευτῶν δὴ οἶμαι φαῖμεν ἄν εἰς ἕν τι τέλεον καὶ νεανικὸν ἀποβαίνειν αὐτὸ ἢ ἀγαθὸν ἢ καὶ τοῦναντίον [10, 425c] – *На мою думку, ми могли б сказати, що, врешті-решт, виховання зводиться до одного – до чітко окресленого й зрозумілого результату: або благо, або його протилежність.*

Аналіз лексико-семантичних особливостей презентації понять держава, виховання, тіло, душа, справедливість, здоров'я у трактаті “Держава” Платона дають змогу виявити, що ціллю пізнання “міри” та місця людини у державі є осягнення пайдеї, що є способом віднайдення “нашої внутрішньої держави” [8, с. 943]. Парадигма Платонівської пайдеї полягала у взаємній позиції метафоричних моделей: “людина – життя”; “людина – держава”; “людина – індивід”, що є необхідними для гідного поступу античної цивілізації. Корелятивна пара “людина – життя” (лексеми ὁ αἰών, ἡ ζωή, ὁ βίος; τό σῶμα, ἡ ψυχή; ὁ τύπος, ἡ κάλοκἀγαθία) служить для аналізу концепту людина в межах психофізіологічних параметрів, в той час як корелятивна пара “людина – індивід” (ὁ ἄνθρωπος, τό ἔλτρον, ἡ εἰκὼν, τό ζῶον) зосереджена на представленні людини як незамінного та найціннішого елемента творення держави. Домінантна корелятивна пара “людина – держава” (лексеми ἡ ἀρετή, ἡ πολιτεία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ὑγίεια, ἡ κοινωνία, ἡ ιδίωσις, ἡ πολιτεία, ἡ παιδεία, ἡ κάλοκἀγαθία) акцентує на впровадженні схеми від одиничного до загального, відповідно до якої розвиток суспільства повинен відбуватися через найкращу людину до найдостойніших представників керівного апарату.

Результати дослідження є певним внеском у подальше вивчення та характеристику мовно-семантичних ознак філософського твору крізь призму основних шарів досліджуваного концепту та сприятимуть розумінню соціокультурного простору автора.

-
1. Арутюнова Н. Д. Введение / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. – Москва : Индрик, 1999. – С. 3–10. 2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – Київ, 2004. – 284 с. 3. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – Москва : Наука, 1988. – 189 с. 4. Платон. Держава / Платон // Перекл. з давньогр. Д. Коваль. – Київ: Основи, 2000. – 356 с. 5. Плешков А. А. О времени и вечности в философии Платона и Плотина / А. А. Плешков [Електронна версія]. – Режим доступу :

<http://plato.spbu.ru/CONFERENCES/2013/thes15.htm>. 6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с. 7. Степанов Ю. С. Номинация, семантика, семиология / Ю. С. Степанов // Языковая номинация. Общие вопросы. – Москва : Наука, 1977. – С.294–358. 8. Jaeger W. Paideia Formowanie człowieka greckiego / Werner Jaeger // Przeloz. Marian Plezia i Henryk Bednarek. – Warszawa : Fundacja Aletheia, 2001. – 1253 st. 9. Liddell H. G., Scott R. Greek- English Lexicon / H. G. Liddell, R. Scott [Електронна версія] – Oxford : Clarendon Press, 1996. 10. Plato. Platonis Opera / Plato [Електронна версія] – Режим доступу : <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0167>. 11. Wiesław Juszczak. Pani na Żurawiach. Realność Bogów / Juszczak Wiesław. – Krakow : Aureus, 2002. – 160 st.

“ЧЕЛОВЕК” В СИСТЕМЕ ПЛАТОНОВСКИХ ЦЕННОСТЕЙ: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Марьяна Шан

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская 1, Львов, Украина, 79000
maryana.shan@gmail.com*

Исследованы лингвосемантические особенности описания человека в трактате Платона “Государство”. Определены и описаны лингвистические маркеры, доминирующие в универсальном, социальном, а также индивидуальном слое концепта. Проанализированы релятивные пары лингвистической репрезентации концепта и их доминантные лексемы.

Ключевые слова: концепт, человек, Платон, человек-жизнь, человек-государство, человек-индивид.

“HUMAN” IN THE SYSTEM OF PLATO’S VALUES: THE LINGUISTIC ASPECT

Maryana Shan

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000
maryana.shan@gmail.com*

The article reveals some linguistic and semantic peculiarities of the representation of “Human” in *The Republic* by Plato. The linguistic markers prevailing in the universal, social and individual layers of the concept are investigated and described. The relative pairs and dominant lexemes of the concept representation are analyzed.

Keywords: concept, human, Plato, human-life, human-state, human-individual.

Стаття надійшла до редколегії
27.04.2014 р.

Статтю прийнято до друку
21.09.2014 р.